

Recenze knihy – Stern, Ludmila, *Western Intellectuals and the Soviet Union, 1920–1940. From Red Square to the Left Bank*. London, New York : Routledge, 2007, xii+280 s., ISBN 978-0-415-36005-0

Knihy Ludmily Stern *Western Intellectuals and the Soviet Union, 1920–1940* není, co se týká volby tématu, v zahraniční historiografii ojedinelá. Analýzou vzniku pozitivního vztahu části zahraničních intelektuálů k Sovětskému svazu ve dvacátých a třicátých letech 20. století se zabývala již celá řada předchozích monografií. Podrobně jsou mechanismy působení sovětských propagandistických institucí popsány například v již starší práci Sylvie Margulies, která vyšla na konci 60. let. Recenzovaná monografie je však nejnovějším příspěvkem do diskuse ohledně vnímání SSSR zahraniční veřejností v meziválečném období. Výrazný přínos monografie Ludmily Stern z hlediska současného stavu poznání spočívá zejména v tom, že k problému přistupuje také z hlediska „druhé strany“, což u většiny předcházejících prací díky nedostupnosti archivních fondů dosud chybělo. Na základě dlouhodobého studia nově zpřístupněných sovětských archivních materiálů autorka zpracovává téma využití (nejen) kulturní propagandy při pozitivním názorovém ovlivnění zahraničních návštěvníků SSSR mimo jiné z dosud chybějícího pohledu státních institucí, které se návštěvami cizinců na sovětském území či obecně komunikací se zahraničím zabývaly.

Autorka v současné době působí jako docentka na School of Modern Language Studies na University of New South Wales v Austrálii. Při zpracování tématu částečně vycházela z rodinné anamnézy, což jí v mnoha ohledech umožnilo zasvěcený vhled do celé problematiky. Tento fakt sice stojí pouze v pozadí celé práce, nicméně v mnoha pohledech ji pozitivně ovlivňuje. Ve své další odborné činnosti se mimo jiné věnovala tématu vztahu VOKS a francouzských intelektuálů. Recenzovaná monografie je rozšířenou a dopracovanou verzí její doktorské disertace.

Publikaci zahajuje stručné uvedení do problematiky a zároveň popis motivace, která byla základem zájmu o toto téma. Následuje poměrně stručný rozbor společenských, vnitropolitických či zahraničněpolitických faktorů, které měly vliv na proměny ve vnímání Sovětského svazu ze strany zahraniční veřejnosti, a to od počátečního stadia okouzlení novým sovětským státem na počátku dvacátých let přes vrchol zájmu v první polovině let třicátých až po pozdější kontroverze ohledně politických procesů. V úvodu autorka také nastiňuje počáteční rozpor mezi politikou Kominterny, která měla jiné zájmy než sovětský Komisaríát zahraničních věcí, snažící se o uznání země jako diplomatického a obchodního partnera. Toto období nebylo dlouhé a následovalo sjednocení taktiky v působení na zahraniční veřejnost, respektive ve vytváření sítí zahraničních sympatizantů.

V následujících kapitolách analyzuje metody, kterými se sovětský režim snažil získat západní intelektuály tzv. na svou stranu. Jako klíčové se v tomto procesu autorce jeví tři sovětské instituce, které postupně od dvacátých let na tomto poli převzaly činnost agitačního a propagačního oddělení Kominterny (Agitpropu), RKS(b) a Ústředního výkonného výboru SSSR. Jednalo se o Mezinárodní sdružení revolučních spisovatelů (MORP), které fungovalo v letech 1930–1935, Všesvazovou společnost pro kulturní styky se zahraničím (VOKS), založenou v roce 1925, a Zahraniční komisi výboru Svazu sovětských spisovatelů, která v některých aspektech převzala v polovině třicátých let funkci obou předcházejících institucí. Autorka analyzuje různé postupy při ovlivňování zahraničních intelektuálů, které částečně vycházely z rozdílného charakteru samotných organizací. Tzv. MORP se zprvu zaměřoval zejména na intelektuály z řad přesvědčených komunistů, zatímco VOKS využíval

subtilnějších mechanismů při vytváření sítí ze zájemců o Sovětský svaz, kteří, ač byli vesměs levicově orientovaní, nezaujímal zprvu vyhraněný postoj. Z tohoto hlediska práce nabízí poměrně ucelený přehled meziválečného vývoje „péče“ o zahraniční elity na vlastním území a částečně i za hranicemi Sovětského svazu a pokusy o jejich názorové ovlivnění demonstrací ideálního obrazu země v jejich očích ze strany sovětských institucí. A to ať již se jednalo o nadstandardní služby během jejich pobytu, hbitou reflexi jejich požadavků a zájmů, demonstraci vzorových podniků a oblastí, kontrolu z řad spolupracovníků těchto institucí, nebo o pokusy o jistou formu korupce finančního rázu.

Počet návštěvníků z řad zahraničních intelektuálů v průběhu meziválečného období rostl, vrcholu dosáhl v polovině třicátých let – to je ostatně trend, který je patrný i na příkladu cest československých občanů (nejen z řad inteligence) do SSSR. Mezi nejznámějšími klienty výše uvedených organizací, kteří jsou v monografii zmíněni, můžeme jmenovat H. G. Wellse, G. B. Shawa, T. Dreisera, H. Manna, L. Feuchtwangera, nejpočetnější byla dle tvrzení autorky skupina francouzských intelektuálů, např. A. France, H. Barbusse, R. Rolland, L. Aragon, E. Trioletová, A. Gide aj.

Výše uvedené instituce vytvářely cosi, co autorka nazývá „sovětským kulturním mýtem“, který většina intelektuálů považovala za autentickou reflexi reality. Nutno dodat, že v této oblasti nebylo vnímání SSSR jednotné, každý z návštěvníků si přes snahu sovětské strany předkládanou vizi interpretoval po svém. Našli se i takoví, kteří tento konstrukt odmítli z nejrůznějších důvodů přijmout. Sem patřil vedle P. Istratiho například i A. Gide, jehož práce *Retour de l'U.R.S.S.*, která vyšla v roce 1936, se představám ideálního obrazu SSSR poněkud vymkla, a vyvolala tak po celé Evropě řadu diskusí.

Studie však není pouze strohými dějinami sovětských institucí a jejich postupů při vytváření interpretační hegemonie, případně popisem průběhu oficiálních návštěv zahraničních intelektuálů v Sovětském svazu. Snaží se naopak proniknout částečně i pod povrch a přiblížit, jak idealizovaný obraz SSSR vznikl „za pochodu“. Objasňuje postupy, které instituce využívaly při svém působení jak na území SSSR, tak za jeho hranicemi, či problémy, které při kontrole pohybu cizinců nastávaly. Zároveň však, na rozdíl od předchozích zpracování tématu, přibližuje osudy těch, kteří měli pohyb zahraničních návštěvníků osobně na starosti. Na jedné straně tak stál zahraniční intelektuál, na straně druhé pak sovětský spisovatel, průvodce či překladatel, který byl nucen představovat návštěvníkovi sovětskou realitu nikoliv takovou, jaká byla, nýbrž takovou, jakou ji měl dotyčný návštěvník vnímat (a následně o ní informovat na Západě). Zejména na sklonku třicátých let balancovali sovětské občany, kteří se pohybovali v oblasti institucí věnujících se cizincům, na ostří nože, mnoha z nich se tato pozice stala později osudnou – výčet těch nejznámějších uvádí autorka jako lakonický dovětek v epilogu.

Lze-li práci něco vytknout, tak je to její zaměření výhradně na skupinu intelektuálních elit. Při konstrukci pozitivního obrazu SSSR v očích zahraniční veřejnosti ve sledovaném období přece hrálo nezanedbatelnou roli i působení na širší masy. Tuto taktiku sice autorka na začátku práce připouští, ale později ji již blíže nerozebírá. Sovětská strana dosahovala vlivu na širší zahraniční veřejnost vedle propagandistických prostředků, jakými byly v té době zejména film, obrazové materiály, tisk a rádio, například i podporou turismu na svém území – elity mohly být ve své době podezřívány z elitního zacházení, a tím z jisté názorové úplatnosti. Méně již „běžný“ cizinec, který měl možnost si sovětský konstrukt na vlastní oči ověřit. Téma ovlivňování názorů intelektuálních elit je tak popsáno dostatečně, mechanismy

působení na širší veřejnost již nikoliv.

Na závěr je možné shrnout, že recenzovaná publikace je zejména díky nově zpracovaným archivním materiálům, ze kterých čerpá, z hlediska svého tématu přínosná, neboť je doplňuje o informace z druhé strany. Při současném stavu poznání této problematiky z pozice českých i slovenských dějin, kdy relevantní výzkum založený na v mnoha směrech již zpřístupněných sovětských archivních materiálech chybí a zřejmě ještě i nějaký čas chybět bude, ji lze jenom doporučit – když ne k přečtení v originále, tak alespoň k překladu do češtiny. Odkrývá totiž mnoho mechanismů, které ve své době ovlivňovaly vnímání Sovětského svazu i v očích československé veřejnosti.

Tento výstup vznikl za podpory Univerzity Karlovy v Praze, Filozofické fakulty z prostředků specifického výzkumu na rok 2009, číslo projektu GRANTY/2009/224126.